

TRIMDINIEKA DZĪVES TĒLOJUMS ASTRĪDAS STANKES ROMĀNĀ *HOW LONG IS EXILE?*

Aija Priedīte, *Dr. phil.*

Tuvojoties Latvijas simtgadei, starp daudzajiem dažādu nozaru projektiem bija manāma rošība arī literatūrā. Līdztekus memuāriem un atmiņu literatūrai vēstures motīvi ieguva popularitāti arī daiļliteratūrā, proti, romānos. Pretenciozākais projekts literatūras laukā noleikti bija Gundegas Repšes ideja, par ko varam lasīt:

2011. gadā, rakstnieces Gundegas Repšes iedvesmotas, divpadsmit latviešu rakstnieces kopīgi radīja stāstu krājumu *Mēs. XX gadsimts – literāru versiju par 20. gs. Latviju. Šis stāstu krājums deva impulsu jau daudz plašākam projektam – Latvijas 20. gs. vēstures romānu sērijai* *Mēs. Latvija, XX gadsimts. Gundegas Repšes uzrunāti, kopīgā romānu sērijas radīšanā piedalīties piekrita trīspadsmit latviešu rakstnieki, uzņemoties katrs savu nosacītu Latvijas 20. gs. vēstures periodu. Romānu sērijas kopējā vadlīnija ir rūpīga laikmeta dokumentu, liecību u. c. pieejamu avotu un materiālu izpēte, kas kalpo par pamatu katra individuālajam literārajam redzējumam, necenšoties to iegrožot.*¹

No 2013. līdz 2018. gadam ir iznākuši visi 13 sērijā paredzētie romāni², taču tikai daži no tiem pilda G. Repšes ieceri par kāda Latvijas vēsturiska perioda attēlošanu literatūrā. Līdztekus šai sērijai iznāk sērija *Latvijas simtgades*

romāni, kura aptver Daces Judinas tetraloģiju³ par vairākām latviešu dzimtām attiecīgā laika vēsturiskajā kontekstā. Bez jebkādam pretenzījām vai norādēm uz romāna vēsturiskumu vienlaikus ar G. Repšes ierosināto romānu sēriju ASV iznāk Astrīdas Stankes (*Stahnke*) daudzus gadus rakstītais romāns *How Long is Exile?*⁴ (*Cik gara ir trimda?*) angļu valodā. A. Stankes romāna triloģija aptver laiku no 20. gadsimta 30. gadiem līdz mūsu dienām un vietu Latvija–Vācija–ASV–Latvija. Lai gan triloģijas saturs balstās uz vienas galvenās personas, Mildas Bērziņas-Arājas-Vanagas, dzīvi, tas aptver ļoti plašu latviešu tautas piedzīvojumu atspoguļojumu un Latvijas vēstures daļu.

A. Stanke izvadā lasītāju pa Mildas jaukajām bērības takām Rīgā un Latvijas laukos, vēsta par kara okupācijām, tēva apcietināšanu un izsūtīšanu, par kara jūkām un nejausībām, ģimenes sadalīšanu un frontes līnijas spiedienu, kara bēgļiem nepārtraukti pārvietojoties tuvāk Rietumiem, prom no Sarkanās armijas. Turpinājumā viņa stāsta par dzīvi kara sagrautajā Vācijā un bēgļu nometnē Eslingenā, un ASV – kas ietver Latvijas mīlestību, amerikānizēšanās draudus, latviskās identitātes pārņemšanu uz bērniem un vilšanos bērnu rīcībā un latviskuma izpratnē.

Latvija autore atmiņās kļūst aizvien skaistāka, gaišāka, saulaināka, bet nereālāka, nerasniedzamāka – kā Raiņa Saulcerīte stikla

¹ Pieejams: <https://www.goodreads.com/series/159041-m-s-latvija-xx-gadsimts> (02.02.2018.).

² Zebris, Osvalds *Gaiļu kalna ēnā*; Berelis, Guntis *Vārdiem nebija vietas*; Bankovskis, Pauls *18*; Gaile, Inga *Stikli*; Repše, Gundega *Bogene*; Bērziņš, Māris *Svina garša*; Ābele, Inga *Duna*; Ikstena, Nora *Mātes piens*; Kota, Laima *Istaba*; Manfelde, Andra *Virsnieku sievas*; Ulberga, Kristīne *Tur*; Jundze, Arno *Sarkanais dzīvsudrabs*; Akmentiņš, Andris *Skolotāji*.

³ Judina, Dace (2016) *Septiņi vakari*, I; (2017) *Gredzens*, II; (2017) *Kad klusums kliegz*, III; (2018) *Uzraksti man... vakar*, IV. Rīga : Lauku avīze / Latvijas Mediji.

⁴ Barbins-Stahnke, Astrida (2015) *How Long is Exile*, I: *The Song and Dance Festival of Free Latvians*; (2016) *How Long is Exile*, II: *Out of the Ruins of Germany*; (2016) *How Long is Exile*, III: *The Long Road Home*. Bloomington, Ind. : Xlibris Publishing.

kalnā. Taču triloģijas pēdējā daļā šī Latvijas mīlestība daļēji izplūst neveiklos un pāriplūstošos emocionāli tiešos un netiešos kontaktos un neracionālās saitēs ar Latviju, zemtekstā iekļaujot visas aukstā kara politiskās peripetijas.

Lai gan romāns uzrakstīts trešajā personā, tātad **par** Mildu Bērziņu, tā pārdzīvojumu emocionalitāte lasītājam liek domāt, ka romāns uzrakstīts pirmajā personā un runā “es”. Cik dziļi pati autore saistīta ar emocionālo romāna vēstījumu, rāda arī valoda. Romāns uzrakstīts angļu valodā, it kā amerikāņu publikai, taču varu droši apgalvot, ka amerikāņu lasītāji to nevarēs saprast, neskatoties uz to, ka pirmajai romāna daļai ir trīs skaidrojoši ievadi. Autore tekstā regulāri iemet pa kādam latviešu vārdam, tos netulkojot, un arī angļu teksts ir vietām ļoti “latvisks” – rakstīts angļu valodā, bet latviskā kodā. Amerikāņu lasītājam romāns kļūst vēl nepieejamāks ar daudzām izvērstajām latviešu literatūras analīzēm un metaforām.

Romāna nosaukums *Cik gara ir trimda* vai *Cik ilgi ilgst trimda* ir ļoti ietilpīgs. Pirmajā acumirkli tas šķiet vai nu lineārs – cik ilgi, vai juridisks – trimdas laika un vietas definīcijas. Taču A. Stankes trimdas jēdziens ir daudz plašāks, tas ietver filozofisko jautājumu par “**no Latvijas teritorijas atrauto latvietību**”. Cik ilgi tu svešumā vari pastāvēt kā latvietis, cik ilgi vari pretoties Amerikas *melting pot* (kausējamais katls – red.) videi, cik ilgi vari saglabāt valodu, un kas galu galā ir tā sauktā latvietība, kur un kā tā sākas un kur un kā tā beidzas. Un vai šī pirmskara “iekonservētā” latvietība ir saskaņojama/integrējama ar pēcpadomju Latvijas latvietību? A. Stankes romāns, no vienas puses, ir latvietības grēksūdze – vai tu esi darījis visu, lai sevi un savu vidi saglabātu Latvijai, no otras puses – viss romāns ir mīlestības dziesma Latvijai.

A. Stanke pieskaras arī kādai latviešu literatūrā maz aplūkotai tēmai, proti, kara invalīdiem – Latvijas (un ne jau tikai Latvijas) pēckara vēstures ļoti būtiskai sastāvdaļai. Vācijas bēgļu nometņu ikdienas skatam piederēja jauni, skaisti, stalti, bet sakropļoti vīrieši, kas karā bija zaudējuši kādu locekli vai acu gaismu. No vienas puses, viņi saņēma sabiedrības cieņu kā kara varoņi, no otras – viņiem bija grūti iekļauties latviešu bēgļu sabiedrības “normālajā” ikdienā, kurā cilvēki centās karu

aizmirst, tikt tik tālu prom no Padomju Savienības okupācijas varas, cik vien iespējams, atrast normālu dzīves ikdienu. Šīs bailes no Padomju Savienības varas pagarinātās rokas⁵ skaidri rāda, ka trimdas latviešiem karš nebija beidzies. Arī izceļošana invalīdiem bija sarežģīta, jo ieceļotājvalstis gribēja iespējami efektīvu darbaspēku, nevis invalīdus. Invalīdi uz katra soļa atgādināja par karu. Lai arī kā cilvēki grib aizbēgt un aizmirst karu, tas neizdodas, kara sekas ir pielipušas **ikkatram**, kas to piedzīvojis. Bēgļu vēlmi aizmirst karu traucēja arī pastāvīgās gan pamatotās, gan Padomju Savienības rosinātās nepamatotās kara noziegumu apsūdzības un tiesas.

Mildas dzīvē tieši viens bijušais karavīrs, kam ir viena roka, ieņem nozīmīgu vietu. Lai gan saderinājusies un salaulājusies ar citu, kam Milda vēlas būt uzticīga, no šī karavīra viņa izjūt milzīgu vīrišķīgu pievilksanas spēku, viņu vienlaikus mīl un ienīst.

A. Stankes romāns ir laikmetīgās vēstures, attiecību un identitātes romāns. Tas tieši atbilst G. Repšes uzaicinājumam, vienīgi laikmetīgā vēsture nav sameklēta bibliotēkās un arhīvos, tā ir autobiogrāfiska⁶. Pārtulkots latviski un vismaz uz pusi saīsināts, A. Stankes romāns labi iederētos un papildinātu G. Repšes romānu sēriju ar pilnīgi citu Latvijas vēstures posmu un skatījumu.

Šeit vēlos analizēt nevis G. Repšes romānu sērijas un A. Stankes romāna literāro kvalitāti, bet gan romānu atbilstību nacionālās identitātes statusam un meklējumiem, mūsu laikmetīgās vēstures būtiskai sastāvdaļai. A. Stanke lasītāja uzmanību vērš uz nacionālās identitātes “dzīves jēgu” visu 1200 lappušu garumā, toties G. Repšes ierosinātajā romānu sērijā autori, izmantojot malā stāvošus un marginalizētus sabiedrības tēlus, vairāk vai mazāk “urbjas pa

⁵ Izsmēloša informācija par šīs “Padomju Savienības varas pagarinātās rokas” darbību un stratēģiju atrodama pētījumā: Zalkalns, Lilita (2014) *Back to the Motherland: Repatriation and Latvian Emigres 1955–1958*. Stockholm : Stockholm University. Pieejams: <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:749334/FULLTEXT02.pdf> (24.02.2019.).

⁶ A. Stanke pati stāstījusi draudzenei Brigitai Šiliņai: “Tur nekas nav izdomāts, tikai sajaukts līdz nepazīšanai.”

savu nabu”, pa savu es – uz G. Repšes norādītā laikmeta skatuviski stilizēto dekorāciju, nevis vēsturiskā laikmeta fona. Ar trim izņēmumiem. Arno Jundze savā romānā *Sarkanais dzīvsudrabs* lasītājus “izbīda” cauri 90. gadu apjukušajiem nacionālās identitātes meklējumiem. Māra Bērziņa varonis romānā *Svina garša*, pārstāvēdams lielu tālaika naivo, karam nesagatavoto jauno cilvēku daļu, Ērikas Marijas Remarka manierē tiek konfrontēts ar kara šausmu īstenību – pret svina lodēm nacionālā identitāte un nejausības nav aizsargātas. Andra Akmentiņa romāns *Skolotāji* sniedz lasītājiem interesantu ieskatu, kā Padomju Savienības iekārtā nacionālā identitāte tiek noslēpta aizvien dziļākā kabatā, to, laikam ejot, atvietojo ar laba un ētiska skolotāja profesionalitāti.

Bet kur pārējos “Repšes sērijas” romānos ir nacionālās identitātes jautājums? Ja romānos atveidotajos sabiedrības malā stāvošos varoņos ir atspoguļota autoru nacionālā identitāte, ja šis ir mūsu kultūras un vēstures apziņas mantojums, mūsu skats uz neseno vēsturi, nūdien jājautā: kāda loma pie mums tad ir vēsturiskās ētikas un izpratnes apziņai? Kas mūsu sabiedrībā ir aizgājīs greizi, ka spoži rakstnieki

interpretē G. Repšes aicinājumu tik sakropļotu tēlu sakropļotas vides attēlā? Vai patiešām tā ir mūsu 20. gadsimta latviskā identitāte, ar ko gribam lepoties Latvijas simtgadē un ko gribam nodot tālāk saviem pēctečiem kā Latvijas vīziju ar skatu uz nākotni? Kas ir noticis, ka romānu tekstos ir zudusi Latvijas, savas valsts, mīlestība? Kas ir nonāvējis Latvijas mīlestību? Padomju vide, audzināšana, tas, ka Padomju Savienība falsificēja pagātnei? Varbūt tas ir nevis Latvijas mīlestības, bet latviskās identitātes jautājums? Vai autori tādēļ slēpj savu nacionālo identitāti aiz kaut kur izraktiem margināliem pagātnes notikumiem tāpēc, ka viņiem nav šīs identitātes?

Nacionālās identitātes jautājums nav atriecināms, rotaļājoties ar vēsturi vai postmodernisma saukļos iegremdētu vēstures romānu. Tas nav tikai divu vārdu salikums, kas labi noder, pieprasot atbalstu projektiem, tā ir atbildība pret savu valsti, atbildība par vēsturisko un pilsonisko apziņu, par piederību savai valstij, ko A. Stanke rāda visa sava garā romāna garumā, neskatoties uz to, ka sava mūža lielāko daļu nodzīvojuši svešumā, svešas kultūras vidē ASV un ka romāns uzrakstīts angļu valodā.